

Колекція керамічного посуду в Музеї  
історії міста Бердичева  
( глиняний посуд, порцеляна і фаянс)

*Анотація: У даній роботі наведено аналіз колекції керамічного посуду, який знаходиться в експозиції Музею історії м.Бердичева.*

*Ключові слова: порцеляна, фарфор, посуд, кераміка, глина, завод, мануфактура.*

У колекції Музею історії міста Бердичева особливе місце займає колекція глиняного посуду, порцелянових і фаянсових виробів XIX-XX ст. зарубіжного і вітчизняного виробництва.

Музейна колекція кераміки складалася в основному в 90-і роки 20 ст., загалом у фондах і в експозиції музею зберігаються десятки керамічних артефактів 19 ст.– першої половини 20 ст.

Інтенсивна збиральна робота співробітників музею, численні дари громадян, дали можливість зібрати значну колекцію побутового фарфору і фаянсу багатьох провідних виробництв Російської імперії, Радянського Союзу і кількох іноземних заводів.

У представлених творах яскраво відображаються зміни та розвиток мистецьких стилів і напрямків, орієнтування на кращі європейські зразки й водночас характерні особливості національної культури, що й зумовлює їх самотність.

Гончарство – це цілий пласт нашої національної культури з особливим світоглядом, який мабуть найкраще передає головну суть нашого національного менталітету з глибин тисячоліть.

Поширення кераміки і оригінальність її видів у різних народів різних епох, наявність на ній орнаментів, клейм, а досить часто і написів, робить її важливим історичним джерелом.

Одним з найвидатніших винаходів людства по праву вважається гончарний круг. З тих пір посуд, особливо керамічний, увійшов в наше життя так само міцно, як одяг, знаряддя праці, житло. З найдавніших часів до наших днів керамічний посуд не просто супроводжує людину в будинках, храмах, військових походах і пошукових експедиціях, - він під час є своєрідним мірилом соціального статусу, багатства, а іноді - рівня культури. Адже деякі керамічні твори мистецтва - а саме такими вони є - на рівних конкурують з відомими творами живопису, скульптури, графіки.

Найбільше в експозиції етнографічної зали представлені керамічні предмети декоративно-ужиткового характеру: різні види дзбанків (жбани), глечиків, макітри, миски, горнята і т.д. Але найбільший подив завжди викликають двійнята. Це два горнятка, з'єднані боками, а зверху дугоподібною ручкою. Кожне з горняток мало свою окрему покритку, з'єднану біля ручки. Були вони дуже зручними для різних страв, що селяни брали з собою в поле. Цікава колекція глечиків (місцева назва "гладущик") та керамічних баньок (місцева назва "слоїк"). Гладущики мають овоїдну (яйцевидну) форму, високе циліндричне горло, маленьке вінце та дуже маленьку ручку, що прикріплена до горла та тулуба. Використовувались для молока, сироватки, ряжанки, квасу, меду тощо. Слоїки мають циліндричну форму, коротке горло і широке вінце. В них зберігали варення, смалець, крупи та інше. Банька овоїдної форми дуже вузького горла посудина з однією ручкою в якій носили воду на польові роботи. Всі вироби теракотові, або вкриті поливою, але без малюнків, асортимент досить одноманітний. Розпис був також мало поширений, бо він робився різноколірними поливами після першого випалу, а робити два випали було невигідно.

Перші вітчизняні підприємства фарфоро-фаянсової галузі почали функціонувати ще наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Саме в цей час на Волині починають діяти Корецький фарфоровий завод (1784–1831), Баранівський фарфоровий завод (засновано 1803 р.), Городницький фарфоровий завод (засновано 1807 р.).

На виробках переважають рослинні мотиви у вигляді квітів, букетів, гірлянд з дубових листків, стебел з листям і гронами винограду, а також зображення вензелів, монограм. В оздобленні тарілок і блюд найчастіше зустрічається відомий у різних версіях композиційний прийом: букет квітів у центрі дзеркала і три гілочки – на бортику.

Музей володіє цінною збіркою фаянсу виготовленого на заводі М. С. Кузнецова. Діяло в Бердичеві фарфоро-фаянсове підприємство, яке входило до складу «Товариства фарфорових і фаянсових заводів М.С.Кузнецова» і фарфоро-фаянсова фабрика Зусмана. Увагу привертають чайні, столові набори, таці, таріли, перечниця, соусниця..., окремі предмети, декоровані рослинним орнаментом у техніці підполив'яного розпису, що якнайкраще підкреслює форму та природні властивості матеріалу.

Привертає увагу колекція посуду у експозиції «Торгівля в Бердичеві»: бутербродна тарілка (Одеса), фаянсове блюдо («Олександр і син», Львів), порцеляновий чайник для заварки чаю (Новгород), керамічний кухоль, тарілка декоративна (Кам'янобрідський фаянсовий завод)... Тут можна побачити кераміку і порцеляну виробництва інших країн. В експозиції є вироби з Китаю (тарілка та заварний чайник), німецька ваза до срібного весілля, а ще унікальна тарілка англійського виробництва з зображенням Афінського Акрополя.

Можливість поставляти свої вироби на російський ринок приваблювала багатьох англійських керамістів. Фаянсові сервізи і окремі посудні форми виготовляли на експорт в Російську імперію кращі виробники кераміки, такі як Джозайя Веджвуд, Джозайя Споуд, брати Ключ, Чарльз Джеймс Мейсон, місто Лідс, пізніше до них приєдналися фірми «Томас Браун-Вестед, Мур і компанія» і «Енох Веджвуд і компанія».

Вироби цих заводів були представлені у всьому багатстві асортименту, а також матеріалу виготовлення і типів декорів. Серед них можна було побачити предмети з фаянсу кольору вершків, залозистого фаянсу, простого тонкого фаянсу, яшмових і базальтових мас, їх прикрашали за допомогою розпису, накладного рельєфу.

Фарфорова тарілка з декором «Акрополь», яка знаходиться в експозиції «Торгівля в м. Бердичеві» ймовірно виготовлена:

- на мануфактурі John Meir & Son, Англія середина 19 століття. John Meir & Son були сімейством виробників глиняного посуду в Тунстолле, Сток-он-Трент, Стаффордшир, Англія. Джон Меїр Сер працював сам по собі 1812-1836 і зі своїм сином Іваном Меїром (відмітка на логотипі J.M. & S) близько 1837-97 рр. Вони виробляли високоякісний фарфор і глиняний посуд. Їхні вироби з кераміки були виготовлені на знаменитому глиноземному заводі «Грінгейтс» в Тунстолле. Або ж ,
- на заводі Дж. Л. Ешворт і братів. Стаффордшир, Хенлі, Англія, 1860-і р. Ashworth , підглазурна фіолетова у вигляді саркофага з написом всередині: Acropolis , під нею напис: GLA & Bros, поруч патентний знак у вигляді Королівського герба і по двох сторонах від нього ініціали: DW.

Більшість експонатів передані музею жителями міста як сімейні реліквії. Ймовірно, що частина з них прийшла в наше місто через знатні бердичівські ярмарки.

У залі музею періоду Другої світової війни в експозиції є фарфорова тарілка для супу зі свастикою, 1942 р., Німеччина; тарілка глибока, порцеляна, 1942 р., Німеччина; велика гуртка для кави або інших напоїв, виготовлена на порцеляновій мануфактурі в Богемії (Чехія) на замовлення і для дивізії SS REICH.

У кожному будинку знайдеться якийсь фаянсовий посуд: це може бути стара тарілка або піалка, красива бабусина ваза або цукорниця, дивом зберігся чайний набір або проста салатниця. У радянські часи фаянсовий посуд був дуже популярний, дістати його було не так складно, і коштував він значно дешевше фарфорового посуду. Якість, звичайно, було на порядок гірше, але хто при загальному дефіциті про це думав. Зараз фаянсовий посуд не настільки популярний, адже магазини посуду заповнені більш якісним і доступним за ціною товаром, але все ж любителі посуду саме з фаянсу зустрічаються і сьогодні.

На Русі фаянсовий посуд почала випускатися в XVIII столітті. Фаянсовий посуд відноситься до розряду керамічного посуду. Саме слово фаянс походить від назви міста Фаєнца в Італії, де активно випускалася керамічний посуд різних видів.

Черепок (обпалена маса для виготовлення виробів) фаянсу характеризується такими якостями як дрібнопористість, крихкість, щільність. Так як фаянс складається здебільшого з глини, то він здатний поглинати вологу. Саме тому посуд з такого матеріалу покривають глазур'ю, яка володіє водовідштовхувальними властивостями.

Фаянсовий посуд відрізняється від порцелянової більш низьким ступенем білизни, меншою міцністю, більшою товщиною стінок, а також плавністю форм готових виробів. Фаянсовий посуд не може зберігати тепло їжі так само довго, як порцеляновий.

Щоб розрізнити фаянсовий і фарфоровий посуд, треба постукати по краю тарілки. Фарфорова - видасть виразний тривалий гул, в той час як фаянсова відгукнеться глухим звуком.

А ще можна взяти тонку тарілку, виготовлену з фаянсу, і розглянути її на світлі. Фаянсова тарілка виявиться абсолютно непрозорою, а ось порцеляновий буде просвічувати.

Велика колекція ювілейних ваз, що знаходяться в колекції Музею історії міста Бердичева вражає різноманітним розписом, який вирізняється особливим колоритом і оригінальністю. На деяких з них можна впізнати петриківський розпис, чимало народних мотивів і навіть окремі елементи з картин Катерини Білокур.

## Джерела та література:

1. Антонович С. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Л., 1992;
2. Дарина Тарлигіна. Англійський фаянс в Росії в XVIII – XIX століттях [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.tg-m.ru/articles/2-2016-51/angliiskii-fayans-v-rossii-v-xviii-xix-vekakh>
3. Дулькіна Т.І. Майстри Києво-Межигірської фабрики // Збірник праць ДІМ. Вип. 62. М., 1986. С. 36.
4. Івашків Г. Декор української народної кераміки XVI – першої половини XX століть. Л., 2007;
5. Історія декоративного мистецтва України: В 5 т. К., 2007, т. 2; 2009, т. 3; 2011, т. 4;
6. Крутенко Н. Розповіді про кераміку. К., 2002;